

Моїсеєнко Юрій Миколайович,
аспірант кафедри цивільного права № 2,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: moiseenko.yuriy.1950@mail.ru

doi: 10.21564/2414–990x.136.73740
УДК 347.45/.47

ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ СТОРІН ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ (ДЕПОЗИТУ)

Аналізуються форми захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) враховуючи статистичні дані щодо банківських установ, які допускають порушення вказаних прав, та необхідність відновлення останніх компетентними органами. Закріплення у цивільному законодавстві низки можливостей захисту зазначених прав поряд з існуючою економічною кризою, зокрема у банківській сфері, мають практичну значущість, виходячи з ефективності тієї чи іншої форми. Досліджуються особливості захисту порушених цивільних прав вказаного договору у судовій, адміністративній та інших формах, а також особливості функціонування різних форм захисту. Наголошуючи на певній тривалості судового захисту, автором розглядаються альтернативні можливості захисту та відновлення порушених прав сторін договору банківського вкладу (депозиту). У зв'язку з відсутністю у національному законодавстві дієвих механізмів для захисту прав сторін вказаного договору пропонуються окремі шляхи вдосконалення захисту порушених прав сторін договору банківського вкладу (депозиту).

Ключові слова: цивільні права; договір банківського вкладу (депозиту); форми захисту цивільних прав, їх ефективність; цивільне законодавство.

Моїсеєнко Ю. Н., аспірант кафедри гражданского права № 2, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: moiseenko.yuriy.1950@mail.ru

Формы защиты гражданских прав сторон договора банковского вклада (депозита)

Статья посвящена анализу форм защиты гражданских прав сторон договора банковского вклада (депозита), учитывая статистические данные относительно банковских учреждений, допускающих нарушение указанных прав, и необходимость восстановления последних компетентными органами. Закрепление в гражданском законодательстве ряда возможностей защиты вышеуказанных прав наряду с существующим экономическим кризисом, прежде всего в банковской сфере, имеют практическую значимость исходя из эффективности той или иной формы. Исследуются особенности защиты нарушенных гражданских прав указанного договора в судебной, административной и иных формах, особенности функционирования той или иной формы защиты. Учитывая определенную продолжительность судебной защиты, автором ана-

лизируются альтернативные возможности защиты и восстановления нарушенных прав сторон договора банковского вклада (депозита). В связи с отсутствием в национальном законодательстве действенных механизмов для защиты прав сторон указанного договора, предлагаются определенные пути для усовершенствования защиты нарушенных прав сторон договора банковского вклада (депозита).

Ключевые слова: гражданские права; договор банковского вклада (депозита); формы защиты гражданских прав, их эффективность; гражданское законодательство.

Вступ. Фінансово-економічна криза, що охопила світ останніми роками, не оминула і сферу правовідносин, що склались у банківській сфері. Наслідком цього є чимало прикладів невиконання банківськими установами умов договору банківського вкладу (депозиту) та перекладання цього обов'язку на державу Україна в особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. За даними останнього, в тій чи іншій мірі процедури виведення банків з фінансового ринку застосовуються до більш ніж ста банківських установ [1]. Голова Національного банку України В. Гонтарева повідомила, що потенційні загальні втрати від неплатоспроможних банків складають 111 млрд грн. З них 59 млрд грн – не гарантовані Фондом гарантування вкладів та 53 млрд грн – суб'єктів господарювання [2]. Статистика вказаного Фонду свідчить про те, що лише впродовж першого півріччя 2016 р. вкладникам неплатоспроможних банків було виплачено 352 млн 528,1 тис. грн [3].

Зазначені обставини актуалізують вивчення багатьох питань, пов'язаних з удосконаленням механізму захисту прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) виходячи з масового невиконання умов вказаної угоди, що призводить до численних фінансових втрат, які покладаються на державу через виконання нею обов'язків щодо відшкодування грошових сум вкладникам замість тих банківських установ, які не виконують такі зобов'язання.

Мета статті – аналіз форм захисту прав сторін вказаного договору і пошук можливих шляхів вдосконалення ефективності такого захисту.

Аналіз літературних джерел, пов'язаних із аналізом правовідносин договору банківського вкладу (депозиту), дозволяє констатувати наявність наукових праць стосовно вивчення матеріально-правового боку саме вказаного договору [4–6], однак дає підстави говорити про брак робіт, присвячених удосконаленню механізмів захисту порушених цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) та питанням реалізації встановлених цивільним законодавством форм захисту цих прав.

Основна частина. Статті 15-19 ЦК України передбачають коло органів та посадових осіб, до компетенції яких належить функція захисту цивільних прав та вирішення спірних правовідносин. Відповідно до вказаних норм захист цивільних прав здійснюється органами судової влади (судова форма захисту), Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування (адміністративна форма захисту) та нотаріусом (нотаріальні форма захисту). Однак у цих нормах перелік ком-

петентних органів, що здійснюють захист цивільних прав цивільно-правового договору, що розглядається, не є вичерпним.

Діяльність органів та посадових осіб щодо захисту суб'єктивних прав, у тому числі й суб'єктів договору банківського вкладу (депозиту), в юридичній літературі отримала назву системи органів цивільної юрисдикції. Однак, як слушно зауважує К. В. Гусаров, передбачаючи вищевказані форми захисту цивільних прав та інтересів органами цивільної юрисдикції (тими органами і посадовими особами, які розглядають спори про право цивільне в широкому розумінні), законодавець не визначив межі розмежування компетенції органів цивільної юрисдикції, а також не розкрив поняття, основні ознаки системи органів цивільної юрисдикції та риси, завдяки яким можна б було розмежовувати сферу діяльності цивільної юрисдикції від інших юрисдикцій (наприклад, адміністративної) [7, с. 85–88].

Аналогічної точки зору дотримується і О. О. Біленський. Він зазначає, що співвідношення компетенцій органів цивільної юрисдикції не визначено на законодавчому рівні. Не дає остаточної відповіді на це питання і Конституційний Суд України. В одному з своїх рішень він виходить з того, що положення частини другої статті 124 Конституції України слід розглядати у системному взаємозв'язку з іншими положеннями Основного Закону України, які передбачають захист судом прав і свобод людини та громадянина, а також прав юридичної особи; визначають юридичні гарантії їх реалізації, надаючи можливість кожній особі захищати права та свободи будь-якими не забороненими законом способами (ч. 5 ст. 55 Конституції України). Тобто кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом спосіб захисту прав і свобод. Держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спорів за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів та права на судовий захист [8, с. 21–25].

З огляду на мету статті вважаємо за доцільне дослідити форми захисту та особливості їх реалізації в процедурах захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту). Практична значущість такого дослідження полягає у пошуку шляхів удосконалення такого захисту для підвищення його ефективності. Адже вдосконалення форм захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) у скрутний для вітчизняної економіки час має призвести не лише до поновлення порушених, невизнаних або оспорюваних цивільних прав суб'єктів вищевказаних правовідносин. Слід враховувати, що виведення банків з фінансового ринку спричиняє вкрай негативне соціальне тло, оскільки система гарантування не може взяти на себе всі ризики. Йдеться не лише про обсяг фізичних, але й юридичних осіб у банках, які виводяться з ринку. Це гроші реального сектору економіки. Тому можна говорити про непорівнянність ситуації, коли через кризу у банківському секторі держава має 20 млрд доларів потенційних втрат і одночасно очікує черговий транш від

Міжнародного валютного фонду у розмірі 1,7 млрд грн. Одним з перших проявів фінансово-економічної кризи стало прискорення відтоку вкладів. Так, за I півріччя 2014 р. обсяг коштів у банках скоротився майже на 12 млрд грн або на 2 %, у т.ч. фізичних осіб – на 13 млрд грн (3 %), навіть враховуючи ті кошти, які банки отримували у вказаний період. Усього ж банківська система за 2014 р. втратила 126 млрд грн депозитів [9].

Переконані, що при характеристиці форм захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) не слід дотримуватись класичних підходів до структури форм захисту цивільних прав в цілому [10, с. 11–20]. Адже особливістю форм захисту цивільних прав сторін зазначеної угоди є можливість захисту та поновлення таких прав не тільки суб'єктами, визначеними у Цивільному кодексі України (зокрема, ст. ст. 1–19). Дослідження нормативних актів, що регулюють діяльність органів та осіб, котрі здійснюють діяльність з захисту та поновленню з таких прав, відбувається в наступних формах: судовій (здійснюється органами судової влади), адміністративній (реалізується органами чи посадовими особами державної влади або державного управління; громадській (здійснюється громадськими організаціями або третейськими судами); нотаріальній. Особливою формою захисту є самозахист цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту), оскільки реалізується поза межами юрисдикційної діяльності уповноважених осіб відповідно до їх повноважень.

Особливість судової форми захисту цивільних прав сторін зазначеної угоди полягає в поширенні юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі. Виходячи з видів судової юрисдикції, залежно від суб'єктного складу та характеру спірних правовідносин, спори, що витікають з договорів банківського вкладу (депозиту) розглядаються цивільними, господарськими чи адміністративними судами. Зауважимо, що проблеми судової юрисдикції завжди були предметом уваги науковців [див., напр., 11]. З огляду на засади судової юрисдикції та спеціалізацію органів судової влади, автор не поділяє думку К. В. Гусарова, що в недалекому майбутньому захищати право власності в судовому порядку мають цивільні суди, оскільки інститут права власності – інститут саме цивільного права [12]. Свою позицію ми аргументуємо тим, що правовідносинам щодо захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) притаманні як цивільні, так і адміністративні, господарські засади. Тому залежно від суб'єктного складу тих чи інших спірних правовідносин, які є змістом цивільного права, розгляд конкретного спору може відбуватись як в порядку цивільного, так і господарського судочинства. Винятком є юрисдикція адміністративних судів, котра розповсюджується на випадки, коли однією із сторін спору є суб'єкт владних повноважень, а самі спірні правовідносини мають публічно-правове підґрунття. Незважаючи на начебто приватність правовідносин у сфері договору банківського вкладу (депозиту), позови на дії чи бездіяльність Фонду гарантування вкладів чи його посадових осіб розглядаються судами адміністративної юрисдикції виходячи з особливостей правосуб'єктності Фонду як юридичної особи публічного права.

При характеристиці адміністративної форми захисту слід виходити із змісту ст. 17 ЦК України. Президента України, хоча і визначено законодавцем як посадову особу, яка здійснює захист цивільних прав та інтересів у межах повноважень, встановлених Конституцією України, але до змісту його повноважень не включено дії, які б він здійснював для захисту конкретних цивільних прав сторін договору банківського вкладу (ст. 106 Конституції України). Водночас зауважимо, що зазначена посадова особа може реалізовувати такі повноваження, але опосередково, наприклад, через видання указів і розпоряджень, які є обов'язковими для виконання на території України і стосуються питань банківської діяльності.

Органи державної влади та органи влади Автономної Республіки Крим можуть здійснювати захист цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) відповідно до встановленої законодавством їх компетенції. Особливістю правового статусу зазначених суб'єктів є можливість виконання захисних функцій як з боку компетентних органів державної влади чи їх посадових осіб, так і з боку органів державного управління.

До останніх належить передусім Національний банк України, який не визначений у вищевказаних нормах Цивільного кодексу України. Відповідно до частин 2, 3 ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» цей орган здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній і консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах і порядку, передбачених законодавством України. Національний банк також здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими й спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів.

Складовою адміністративної форми є діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту). Згідно з частинами 1 та 2 ст. 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених цим Законом. Ця установа є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні. Фонд є суб'єктом управління майном, самостійно володіє, користується і розпоряджається належним майном, вчиняючи стосовно нього будь-які дії (у тому числі відчуження, передача в оренду, ліквідація), що не суперечать законодавству та меті діяльності Фонду.

До наступної групи суб'єктів, що здійснюють захист цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту), належить громадська форма захисту. Її зміст складає діяльність громадських організацій щодо захисту вказаних цивільних прав. Разом з тим Законом України «Про третейські суди», напри-

клад, визначено можливість звернення до третейського суду в межах його компетенції для вирішення цивільно-правових спорів. У зв'язку з цим при Асоціації українських банків у 2005 р. був створений Постійно діючий третейський суд, до компетенції якого входить вирішення цивільно-правових спорів, визначених третейською угодою. Практика багатьох банків зводиться до включення у зміст депозитного договору третейського застереження про можливість захисту прав сторін депозитного договору третейським судом, зокрема Постійно діючим Третейським судом при Асоціації українських банків.

При характеристиці нотаріальної форми захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) слід враховувати особливості нотаріальної форми захисту в цілому. В. В. Комаров та В. В. Баранкова справедливо вказують на те, що нотаріат є інститутом, який забезпечує охорону та захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом здійснення нотаріальних дій. Нотаріальна діяльність спрямована на надання офіційної сили, достовірності юридичним правам, фактам та документам. Діяльність нотаріату має відому схожість з діяльністю інших органів цивільної юрисдикції. Разом з тим нотаріальна форма охорони та захисту відрізняється від інших форм. Особливість нотаріальної форми полягає в тому, що вона, як правило, являє собою не наступний захист, а попередження порушення права, тому предмет її діяльності специфічний. На відміну від судової діяльності, предметом якої зазвичай є спори про право цивільне, предмет нотаріальної діяльності складають безспірні справи. Нотаріус оформлює волю суб'єктів угоди, а суд та інші правоохоронні органи вирішують спори учасників правовідносин, що склались в результаті укладання договору [13, с. 376–377].

Суб'єкт договору банківського вкладу (депозиту) вправі здійснити і самозахист цивільних прав відповідно до ст. 19 ЦК України. Але з огляду на відсутність встановленої законодавством процедури самозахисту ця форма тут не розглядатиметься.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати про наявність різних форм захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту), різну їх ефективність з огляду великий обсяг порушення цивільних прав сторін цього договору. Таку ситуацію вірогідно можна пояснювати не недосконалим нормативним регулюванням функціонування зазначених форм захисту, а загальним станом економіки в умовах фінансової кризи, до якої не була готова банківська система держави. Разом з тим далеко не всі рішення органів цивільної юрисдикції щодо захисту вказаних прав є виконавчими документами та обов'язкові для виконання, що ускладнює поновлення прав учасників досліджуваної угоди.

Уявляється, що в аспекті реального, а не декларативного поновлення цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту) головну роль відіграє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. У разі вирішення спірних правовідносин між вкладником та банком більш доцільним є вирішення виниклого спору у тих юрисдикційних органах, рішення яких належить до виконавчих документів відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

Список літератури:

1. Виведення банків з ринку [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/not-paying>.
2. Потенциальные потери клиентов неплатежеспособных банков составляют 111 млрд грн. – Гонтарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bin.ua/news/finance/finances/190394-nbu-rasschityvaet-na-prodazhu-aktivov-bankov.html>.
3. Кошти, що виплачені вкладникам неплатоспроможних банків, млн грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/statystyka>.
4. Прилуцький О. В. Щодо гарантій для фізичних осіб, які мають вклади в комерційних банках України / О. В. Прилуцький // Проблеми законності. – 2002. – Вип. 54. – С. 142–146.
5. Спіжов В. В. Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. В. Спіжов. – Харків, 2009. – 20 с.
6. Біда М. А. Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. А. Біда ; Нац. акад внутр. справ України. – Київ, 2011. – 16 с.
7. Гусаров К. В. Система органів цивільної юрисдикції / К. В. Гусаров // Вісник прокуратури. – 2003. – № 9. – С. 85–88.
8. Биленский О. А. Защита гражданских прав (интересов) в Украине органами исполнительной власти и право на справедливый суд / Олег Алексеевич Биленский // *Legea si viata*. – 2014. – № 11. – С. 21–25.
9. Харламов П. Оттолкнуться от дна: когда прекратятся банкротства украинских банков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua.com/rus/analytics/ottolknutsya-dna-prekratyatsya-bankrotstva-1466677046.html>.
10. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – 1352 с.
11. Гусаров К. В. Дискуссионные вопросы юрисдикции органов судебной власти / К. В. Гусаров // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС. – 2004. – Вип. 2. – С. 197–202.
12. Гусаров К. В. Перспективи розвитку форм захисту права власності / К. В. Гусаров // Право власності: проблеми забезпечення, реалізації та захисту : тези доп. та наук. повідомл. наук. семінару молодих вчених (м. Харків, 14–15 верес. 2001 р). – Харків, 2001. – С. 23–25.
13. Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова ; под ред. проф. В. В. Комарова. – Харьков : Право, 2002. – 440 с.

References:

1. Vyvedennia bankiv z rynku. (2016). *fg.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.fg.gov.ua/not-paying> [in Ukrainian].
2. Potencial'nye poteri klientov neplatelyesposobnyh bankov sostavljajut 111 mlrd grn. Gontareva. *bin.ua*. Retrieved from: <http://bin.ua/news/finance/finances/190394-nbu-rasschityvaet-na-prodazhu-aktivov-bankov.html> [in Russian].
3. Koshty, scho vyplacheni vkladnykam neplatospromozhnykh bankiv, mln hrn. *fg.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.fg.gov.ua/statystyka> [in Ukrainian].
4. Pryluts'kyj, O.V. (2002). Schodo harantij dlia fizychnykh osib, iaki maiut' vklady v komertsijnykh bankakh Ukrainy. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*. Issue 54, 142–146 [in Ukrainian].
5. Spizhov, V.V. (2009). Dohovir bankivs'koho vkladu (depozytu) za tsyvil'nym zakonodavstvom Ukrainy. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Bida, M.A. (2011). Dohovir bankivs'koho vkladu (depozytu) za tsyvil'nym zakonodavstvom Ukrainy. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Husarov, K.V. (2003). Systema orhaniv tsyvil'noi iurysdyksii. *Visnyk prokuratury – Prosecution Bulletin*. Issue 9, 85–88 [in Ukrainian].
8. Bilenskij, O.A. (2014). Zashhita grazhdanskih prav (interesov) v Ukraine organami ispolnitel'noj vlasti i pravo na spravedlivyj sud. *Legea si viata*. Issue 11, 21–25 [in Russian].

9. Harlamov, P. Ottolknut'sja ot dna: kogda prekratjatsja bankrotstva ukrainskih bankov. *rbcua.com*. Retrieved from: <https://www.rbcua.com/rus/analytics/ottolknutsya-dna-prekratyatsya-bankrotstva-1466677046.html> [in Russian].

10. Komarov, V.V., Bihun, V.A., Barankova, V.V. et al. (2011). Kurs tsyvil'noho protsesu. V. V. Komarov (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

11. Gusarov, K.V. (2004). Diskussionnye voprosy jurisdikcii organov sudebnoj vlasti. *Visnyk Luhans'koi akademii vnutrishnikh sprav MVS*. Issue 2, 197–202 [in Russian].

12. Husarov, K.V. (2001). Perspektyvy rozvytku form zakhystu prava vlasnosti. Pravo vlasnosti: problemy zabezpechennia, realizatsii ta zakhystu : *tezy dop. ta nauk. povidoml. nauk. seminaru molodykh vchenykh – Abstracts of Scientific Conference*, (pp. 23–25) [in Ukrainian].

13. Komarov, V.V., Bihun, V.A., Barankova, V.V. (2002). Problemy nauki grazhdanskogo processual'nogo prava. V.V. Komarov (Ed.). Kharkov: Pravo [in Russian].

Moiseienko Y. N., Postgraduate Student of Department of Civil Law № 2, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: moiseenko.yuriy.1950@mail.ru

The forms of protection civil rights parties of the bank deposit contract

The article is dedicated to analyze the forms of protection civil rights parties of the bank deposit contract considering the statistical data in regard to banks which allow violations of these rights and necessity to restore these rights by competent bodies. Fixing in civil legislation a number of opportunities to protect these rights with the existing economic crisis, especially in banking field, have practical importance that based on the efficiency of any form. Therewith, research the peculiarities of protection violated civil rights of the bank deposit contract in judicial, administrative and other forms. Attention is drawn on the peculiarities of some forms of protection. So, emphasizing the certain duration of judicial protection, alternatives opportunities of protection and restoration the violated rights of parties of the bank deposit contract is analyzed by the author. However, due to lack of effective mechanisms for protection the rights of parties of mentioned contract, the author proposed some ways for improving protection the violated rights of parties of the bank deposit contract.

Keywords: civil rights; the bank deposit contract; the forms of protection the civil rights and their efficiency; civil legislation.

Надійшла до редколегії 15.07.2016 р.